

**ЗАСАДИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ України**

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. - № 4

Т. О. Цимбалістий,

к.ю.н., доцент,

Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню особливостей правової природи Конституційного суду України, засад його статусу за чинним законодавством України, а також взаємозв'язку права і політики в діяльності Конституційного Суду України.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юрисдикція, правова природа, статус.

Статья посвящена исследованию особенностей правовой природы Конституционного суда Украины, основ его статуса по действующему законодательству Украины, а также взаимосвязи права и политики в деятельности Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционная юрисдикция, правовая природа, статус.

TSYMBALISTYI T. BASIS OF THE LEGAL STATUS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE.

The article investigates the features of the legal nature of the Constitutional Court of Ukraine, the foundations of its status under the current legislation of Ukraine, as well as the relationship of law and politics in the work of the Constitutional Court of Ukraine.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, the constitutional jurisdiction, the legal nature of status.

Постановка проблеми. Актуальність статті обумовлена тим, що основним елементом механізму реалізації і захисту конституційних принципів та норм, головною гарантією правової охорони Конституції України є діяльність єдиного органу судового конституційного контролю - Конституційного Суду України. Вісімнадцятирічний досвід функціонування в Україні даного інституту дає підстави і приводи для аналізу багатьох проблем реалізації конституційної юрисдикції. Чи не усі з них тісно пов'язані з визначенням і реалізацією конституційних засад правового статусу Конституційного Суду України. Відтак очевидно, що їх дослідження є важливим і необхідним, особливо на сучасному етапі державотворення.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблеми функціонування вітчизняного органу конституційної юстиції вже тривалий час досліджуються досить активно. Помітними при цьому є теоретичні напрацювання Ю. Барабаша, В. Бринцева, В. Кампа, А. Івановської, О. Марцеляка, М. Савенка, М. Савчина, В. Скоморохи, А. Селіванова, П. Стецюка, А. Портнова, П. Ткачука, В. Тихого, Ю. Тодики, М. Тесленко, С. Шевчука, В. Шаповала. Цікавими є розробки російських вчених-правників: С. Боботова, М. Вітрука, А. Клішаса, В. Кряжкова, Ж. Овсепян та інших. Попри вагомі теоретичні напрацювання дискусійним залишається визначення особливостей і змісту правового статусу Конституційного Суду, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цій сфері. Виходячи з цього, **метою даної статті** є дослідження особливостей правової природи Конституційного суду України, засад його статусу за чинним законодавством України, а також взаємозв'язку права і політики в діяльності Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Конституційний Суд України є порівняно новим інститутом правової системи нашої держави. До 1996 року, незважаючи на наявність правової бази, він так і не був створений. Ситуація змінилася з прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, яка по-

новому визначила механізм формування органу конституційної юрисдикції. Відповідно до нього і був сформований Конституційний Суд України.

16 жовтня 1996 року Верховною Радою України був прийнятий Закон “Конституційний Суд України”, через два дні – 18 жовтня, Конституційний Суд розпочав свою діяльність. Сьогодні організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України та Законом “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 року. Крім цього, внутрішня робота Конституційного Суду України регулюється також актами, які він приймає сам. Сьогодні таким актом є Регламент Конституційного Суду України, затверджений рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1998 р.

Конституція України (ст. 147) визначає Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Відповідно до ст. 2 Закону “Про Конституційний Суд України”, завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції як Основного Закону на всій території України. Виконання цього завдання здійснюється шляхом реалізації Конституційним Судом наступних повноважень:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (п. 1 статті 150 Конституції України).

2) надання висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов’язковість (ч. 1 статті 151 Конституції України);

3) надання висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ч. 2 статті 151 Конституції України);

4) офіційне тлумачення Конституції України та законів України (п. 2 статті 150 Конституції України);

5) надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України);

б) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України (п. 6 статті 13 Закону “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 року).

Цікаво зауважити, що дещо іншими були повноваження Конституційного Суду України за Законом “Про Конституційний Суд України” від 3 червня 1992 р. Відповідно до нього, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також акти Верховної Ради і Ради Міністрів Республіки Крим перевірялися Конституційним Судом не тільки на предмет їх відповідності Конституції України, але й законам України. Більше того, закони та інші нормативні акти, що порушують права і свободи людини, могли перевірятися Конституційним Судом ще й на предмет їх відповідності визнаним Україною міжнародним актам (ст. 14).

За Законом 1992 року Конституційний Суд України також уповноважувався:

- розглядати справи про порушення компетенції органами і особами державної влади, зазначеними в Конституції України; справи про порушення розподілу встановленої Конституцією України та Конституцією Республіки Крим компетенції місцевих Рад різного рівня, а також компетенції місцевих Рад і органів державної виконавчої влади;

- вирішувати спори між національно-територіальними та територіальними утвореннями України;

- давати висновок про додержання Президентом, Прем'єр-міністром, іншими членами Уряду, Головою Верховного Суду, Головою Вищого Арбітражного Суду, Генеральним прокурором України, а також дипломатичними та іншими представниками України Конституції і законів

України у разі порушення питання про дострокове припинення їх повноважень;

- розглядати питання про конституційність діяльності і примусовий розпуск (ліквідацію) політичних партій, міжнародних та всеукраїнських громадських організацій [1].

Сьогодні чинне законодавство про Конституційний Суд України враховує досвід вітчизняного правотворення у цій сфері.

Правова природа Конституційного Суду України розкривається через з'ясування особливостей його статусу. Ці особливості полягають у наступному.

1. Конституційний Суд здійснює спеціалізований конституційний контроль як самостійний вид державної діяльності. Цим зумовлено місце Конституційного Суду в системі правової охорони Конституції України взагалі і конституційного контролю зокрема. Як відомо, Конституційний Суд є не єдиним органом в цій системі, адже відповідні контрольні повноваження здійснюють Президент України, Верховна Рада. Проте лише Конституційний Суд є спеціалізованим органом конституційного контролю.

2. Конституційний Суд України є судовим органом держави, адже віднесені до його компетенції питання він вирішує в порядку судової процедури.

3. Відповідно до Конституції України (ст. 147) Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. В теорії права юрисдикцію розглядають як сукупність повноважень відповідних органів щодо розгляду і вирішення правових спорів, правової оцінки діянь суб'єктів права і застосування відповідних санкцій [2, с. 490]. Отже, визначення Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції означає, що це єдиний в державі орган, який уповноважений вирішувати питання конституційності відповідних правових актів та інші справи, віднесені до його виключної компетенції.

4. Лише Конституційний Суд України здійснює офіційне і загальнообов'язкове тлумачення Конституції і законів України. Цим самим Конституційний Суд України формує конституційно-правову доктрину, визначає напрямки розвитку законодавства, заповнює прогалини в праві, а отже - до певної міри і у відповідних межах Конституційний Суд України творить право.

5. Особлива роль належить Конституційному Суду України в системі стримувань і противаг. Необхідність здійснення в Україні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову закріплено в ст. 6 Конституції України. Це – один із найбільш важливих принципів організації державної влади. Отже всі три гілки влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією та законами України. Важливим фактором узгодження їх діяльності є відповідні засоби стримувань і противаг, які мають урівноважувати усі три гілки державної влади. Одним із таких засобів є діяльність Конституційного Суду України. Вирішуючи суперечки між органами державної влади Конституційний Суд виступає як орган примирення і компромісу, як гарант політичного миру і стабільності у суспільстві і державі, як охоронець конституційного ладу держави.

6. Рішення Конституційного Суду України виносяться від імені України, діють на всій її території, мають загальнообов'язкову юридичну силу і можуть бути подолані лише шляхом прийняття нової Конституції чи внесення змін до існуючої. Тим самим юридична сила рішень органу конституційної юстиції прирівняна до юридичної сили конституції.

7. В підсумку, Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права.

За чинним законодавством (ст. 4 Закону), діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах: верховенства права, незалежності, а також колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

Верховенство права є загальним принципом функціонування суспільства і держави, який передбачений ч. 1 ст. 8 Конституції України. Офіційне тлумачення цього принципу дано в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. (в справі про призначення судом більш м'якого покарання). Відповідно до нього, верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, ідей соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави [3; 4, с. 40].

Таким чином, принцип верховенства права в діяльності Конституційного Суду України означає його підпорядкованість праву, визнання пріоритету права. Принцип верховенства права реалізується в діяльності Конституційного Суду України через визнання і забезпечення верховенства, вищої юридичної сили Конституції України як Основного Закону держави. Здійснюючи свою діяльність на основі принципу верховенства права, Конституційний Суд України водночас виконує визначене ст. 3 Закону “Про Конституційний Суд України” завдання щодо гарантування верховенства Конституції як Основного Закону на всій території України.

Принципом організації і функціонування Конституційного Суду України є його незалежність. Вона впливає з загального принципу поділу влади і полягає у створенні таких умов діяльності Суду, які б виключили

сторонній вплив на нього, забезпечили його самостійність у здійсненні визначених законодавством повноважень, а також не підзвітність і не підконтрольність будь-яким суспільним чи державним інститутам. Складовими незалежності Конституційного Суду виділяють організаційну, кадрову і фінансову незалежність [5, с. 16]. Гарантіями незалежності Конституційного Суду України є:

- закріплення основних засад його діяльності в Конституції України (як акті з підвищеним рівнем стабільності);
- порядок формування Суду;
- організаційні гарантії (самостійність в організації своєї діяльності);
- фінансування з державного бюджету (окремим рядком) і самостійне розпорядження відповідними бюджетними коштами;
- самостійне інформаційне і кадрове забезпечення;
- здатність виступати як юридична особа;
- матеріально-технічні гарантії;
- незалежність суддів Конституційного Суду України.

Інші, передбачені ст. 4 Закону, принципи діяльності Конституційного Суду України (колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень) носять в основному процесуальний характер і будуть розглянуті у відповідній темі.

Таким чином, говорячи про місце Конституційного Суду України у механізмі держави необхідно відзначити, що він посідає особливе місце у системі поділу влади, що закріплена в Конституції України. Будучи органом судової влади, Конституційний Суд України за своїм статусом належить до системи вищих органів державної влади, знаходиться на рівні таких інститутів державної влади, як глава держави, парламент, уряд. За певними ж ознаками Конституційний Суд України стоїть вище цих органів, адже через здійснення конституційного правосуддя він може впливати на їх діяльність шляхом вирішення справ про конституційність виданих ними актів,

офіційного і загальнообов'язкового тлумачення Конституції і законів України.

Досить цікавим є питання про здійснення Конституційним Судом України політичної функції, взаємозв'язок права і політики в діяльності Конституційного Суду України. Дане питання досить складне, а тому відповідь на нього не може бути однозначною.

З одного боку, варто зважити на те, що сама Конституція є не лише правовим, але й політичним документом. Вона є найбільш концентрованим виразом політики. А тому, здійснюючи правову охорону Основного закону, Конституційний Суд діє як політико-правовий інститут і до певної міри стає учасником політичних процесів в державі. Особливо яскраво це проявляється на фоні протистоянь між вищими органами державної влади.

Разом з цим, очевидним є те, що будь-яка політична діяльність є несумісною з діяльністю як судів загальної юрисдикції, так Конституційного Суду України (його суддів). Але Конституційний Суд є своєрідним учасником політичних процесів, і зумовлено це його правовою природою, завданнями і місцем у механізмі держави. Мова йде про те, що Конституційний Суд не повинен бути активним учасником політичних процесів у державі. Розглядаючи справи, які носять яскраво виражений політичний характер, Суд повинен залишатися стороннім арбітром, третейським суддею. Тобто вирішуючи ту чи іншу справу, Конституційний Суд повинен виходити не з політичних міркувань, а засновувати свою позицію виключно на положеннях Конституції України.

Слід погодитися з М. Тесленко в тому, що вирішуючи не політичні, а правові питання Конституційний Суд повинен утримувати політику у встановлених конституційно-правових межах. Цим він опосередковано впливає на політичні відносини, виступаючи не як учасник політичного процесу, а як охоронець Конституції і права взагалі [6, с. 13].

Таким чином Конституційний Суд повинен бути аполітичним органом, а політичні питання, які стають предметом його діяльності, вирішувати з точки зору права, а не політичної доцільності.

Висновок. Все це дає підстави говорити про особливу правову природу діяльності Конституційного Суду України як органу державної влади. При цьому можна виділити два аспекти його діяльності: з одного боку її змістом є здійснення конституційного контролю, з іншого – відповідні повноваження реалізуються Конституційним Судом України як органом судової влади у формі конституційного судочинства.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про Конституційний Суд України” від 3 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 33. - Ст. 471.

2. Юридична енциклопедія [Текст] : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. — К. : Укр. енцикл. — 2004. — Т. 6. — 720 с.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004, від 2 листопада 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

4. Рабінович, П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України [Текст] / П. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. - № 1. – С. 37-46.

5. Скомороха, В. Незалежність Конституційного Суду України та її гарантії. Бюджетне фінансування як найважливіша гарантія його самостійності та незалежності [Текст] / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. - № 3. – С. 14-19.

6. *Тесленко, М.* Взаємозв'язок права і політики в діяльності Конституційного Суду України [Текст] / Тесленко М. // *Право України.* – 1999. - № 10. - С. 11-14.